

Vondráček, Miloslav

[Gramatika národního mýtu a folklór. Sestavila Zuzana Profantová]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1999, vol. 48, iss. A47, pp. 223-225

ISBN 80-210-2098-9

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101552>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Je-li příspěvek Jany Skladané *Diachronia v synchronnej frazeológii Jozefa Mlacka* situován na závěr sborníku (následován už jen soupisem prací o J. Mlackovi), jistě nejde o náhodu. Autorka v něm jednak shromažďuje vlastními zkušenostmi podpořené argumenty pro kombinaci diachronního a synchronního přístupu (jeho opodstatnění spočívá především v tom, že ustálenost frazému je vlastností sice pravidelně zmiňovanou, přesto ale relativní), jednak vzdává poctu frazeologovi, který ji k uvedené metodě inspiroval. Že nejde o podnět zanedbatelný a že slovenští frazeologové dokázali své úsilí soustředit k záměru přesahujícímu hranice jejich státu, to dokazuje nejen třetí díl volného cyklu frazeologických studií.

Miloslav Vondráček

Gramatika národního mýtu a folklór. Zuzana Profantová (edit.). Bratislava, Ústav etnologie SAV 1998, 105 s. (ISBN 80-968022-5-9).

Zuzana Profantová, přední slovenská etnoložka, uspořádala sborník prací, participujících na XII. mezinárodním sjezdu slavistů v Krakově (září 1998). Její příspěvek tvoří teoretickou a metodologickou osu sborníku a propůjčil mu i název.

Z. Profantová chápe mýtus jako specifickou kategorii společenské komunikace a historické paměti. Tato forma a struktura je schopna ztělesnit nejzákladnější rysy lidského myšlení, sociálního chování i umělecké praxe. Autorka nepřisuzuje mýtu univerzální charakter; principiálně odlišuje mýtus archaický a soudobý. Středem jejího zájmu je národní mýtus (komplex narativů o vzniku, původu, dějinách a hrđinech národa až do současnosti).

Mýtus není produktem intelektuálního procesu, klíčí z hlubokých lidských emocí. Přesto kodifikuje myšlení, upevňuje morálku, racionalizuje a zdůvodňuje společenská pravidla, řeší konflikt uplatnění individua ve společnosti. Sebedefinování národního společenství se ubírá cestou připomínání, interpretace, reinterpretace a oslavování společné minulosti. Jako doklad historie národa často slouží nejen historické důkazy, ale i folklorní materiál na historický důkaz povýšený. Tak dochází k mytizaci historie a vzniku národního mýtu.

Pro Z. Profantovou je přiznačná orientace v širokém okruhu zahraniční literatury. Frekventované odkazy na E. Cassirera jsou i tentokrát výsledkem kritického posouzení pestré škály jiných konceptů. Výrazného axiologického momentu se práci Z. Profantové dostává akceptováním Cassirerova názoru, že současný politický mýtus je zčásti produkován zručnými a obratnými manipulátory — podobně jako jiné moderní zbraně — se záměrem vyvolat vykalkulovaný efekt.

Mýtus vede k formování rituálního jazyka, jehož slova se užívají v nových významech, zpředměťují se, stávají se slovy magickými, neboť silně reflektují iracionalitu a emocionalitu, angažována jsou slova nová. Paralelně probíhá přehodnocení všech etických norem. Mechanismy působení mýtu jsou kompatibilní s fungováním ideologie, náboženství, ale i sociálních tužeb a vizí. Biernatův výraz „mytologická past historie“ upozorňuje na četnost a různorodost interpretací historických jevů, podmíněnou interpretačními možnostmi věd i nadstavbových složek mimovědních. Mýty o historii každopádně korespondují s dobovými mýty politickými.

Mýtus je konfabulován na základě útržkovitých faktů, často nepravdivých, svévolně se nakládá s časoprostorovými a příčinnými vztahy. Závazné je zobrazování současnosti s odvoláním na minulost. Zevšeobecňování má za následek, že jednotlivá událost je kódována jako archetyp. Mýtus

vzniká ve specifické sociální atmosféře jako výraz společenské potřeby; nehovoří o událostech, ale o typech existenciálních situací, jež jsou nadčasové. Konstatování, že mýtus nepodléhá verifikaci, lze rozumět právě tak, že jediným kritériem jeho oprávněnosti je slučitelnost s emocionálním rozpoložením společenství; úkolem mýtu není podat věrohodnou informaci o kořenech společenství, ale podat přijatelné zdůvodnění jeho současné pozice.

Mýtus folkloru tvoří v pojetí Z. Profantové součást mýtu národního. Prameny obou struktur jsou shledávány v psychologii vědecké tvorby, ideologii, manipulaci a cenzuře. Úkolem vědy je tedy poukázat na mechanismy jejich vzniku a tradování, odlišit racionální od emocionálního a pravdivé od klamného.

Halina Janaszek-Ivaničková z Ústavu slovanské filologie Slezské univerzity v Katovicích připravila komparační studii *Mit szturowski a mit tatarowski*. Mýtus je pro ni archetypálním obrazem člověka a jeho místa ve světě; podléhá subjektivním i objektivním vlivům stává se svérázným vyjádřením kolektivního strádání a tužeb národa. Prameny struktur, pro něž užívá Lyotardova termínu *grand récits*, nachází autorka ve folkloru, shromažďujícím ve významových opozicích s elementem „kladný“ a „záporný“ vzorce morálky a chování.

Zakládal-li se antický svět na ideji krásy a románsko-germánský na ideji pravdy, Slované by se podle Štúra měli stát realizátory ideje dobra. Mýtus výslovně předurčenosti Slováků k takovému úkolu je založen na tvrzení o kráse slovenského jazyka a neobvyklém národním duchu Slováků a Slovanů obecně, projevující se zpěvností. Štúr považuje kulturu Maďarů za dobrodiní Slováků, favorizovaných historií Velké Moravy, Svatoplukova království a křesťanskou misií Cyrila a Metoděje.

Rub štúrovského mýtu spočívá podle autorky ve fetišizaci folkloru a nedůvěře ke všemu neslovanskému. Krajní podoba štúrovského mýtu, přítomná v pracích O národních písních a pověstích plemien slovanských a Slovanstvo a svet budúcnosti, je defenzivní, xenofobní a redukcionistická, odvozená z binárních opozic vlastní — cizí, my — páni, dobří Slované — zlý Západ. Rovněž uplatnění Lyotardových kritérií ukazuje štúrovský mýtus jako antiemancipační a spekulativní.

Obrozenecká věda, situující se nad ideologii a filozofii, dala vzniknout dvěma mýtům: mýtu osvobození (vzdělání učiní lidi lepšími, technika odstraní materiální těžkosti a zásady Velké francouzské revoluce dovedou lidi k obecnému štěstí) a mýtu spekulace. Ten je založen na předpokladu, že spekulativní cestou lze dospět k objasnění jediné univerzální podstaty světa.

Rekonstrukce Tatarovy vize, čím Slované jsou, čím byli a k čemu jsou předurčeni, není lehká. Jeho fragmentární, multidiskurzivní, stylově heterogenní texty jsou typické pro postmoderní období ontologické a epistemologické nejistoty, chaosu.

Rozdíl mezi Štúrem a Tatarou je např. v akcentování tzv. čistoty slovanského plemene. Tatarka se deklaruje jako člověk mnohokulturní. Štúrovský mýtus naopak vylučuje nezávislost, anarchii; klíčovými slovy je hierarchie, podřízenost, sebeobětování ve prospěch kolektivu. Tatarka zakládá nový mýtus občanské společnosti budované zdola. Proti Štúrově glorifikaci folkloru vyslovuje Tatarka spíše obavy, aby národ neklesl v pouhé folklorní etnikum. Definitivně rozrušil koncept založený na víře v rozum, nezvratnou logiku dějin a jediný správný názor. Proti nim postavil různost zorných úhlů vylučující univerzální mytologizovanou pravdu.

Zora Vanovičová (Ústav etnologie SAV, Bratislava) v příspěvku *Folklórny hrdina za národnou hranicou (Tomáš Garrique Masaryk na Slovensku)* porovnává mýtus T. G. Masaryka na Slovensku a v České republice s mýtem Václava Havla.

Zatímco štefánikovský cyklus narativů navazuje na strukturu životopisů svatých, legenda masarykovská má podobu epizod o výjimečné osobnosti v lidovém prostředí. Patří k nim příběhy o pastýři (stařence, dítěti), který pomáhá prezidentovi utéct osobním strážcům, vzpomínky na ví-

tání a pobyt prezidentovy rodiny v Topoľčiankach a Bystričke pri Martine. Tradiční látka o dobrem panovníkovi se přenesla i na Jana a Alici Masarykovy.

Masarykovým antihrdinou je podle zjištění Z. Vanovičové Václav Havel, jehož návštěva Bystričky a činy i zevnějšek obecně jsou líčeny negativně. Protože i autorka přiznává, že v období první republiky byla za pomoci tisku oficiálně a záměrně budována pozice Masaryka jako symbolu nového státu, lze předpokládat, že ani kontrastivní obraz V. Havla nemusí být jen spontánním naplněním folklorního schématu.

Zajímavě vyznívá letmé srovnání folklorních ohlasů T. G. Masaryka na Slovensku a v prostředí česko-moravském, kde narativy nekopírují starší folklorní žánry a nepodléhají v takové míře schematizaci.

Katja Michajlova (Institut folkloru Bulharské akademie věd, Sofia) se na sborníku podílí studií *Митът за слепотата във фолклорната култура на славяните*. Podle jejího zjištění se v předkřesťanské době všechny druhy tělesných defektů považovaly za znak příslušnosti k anti-světlu, sankcionující porušení norem, vinu, např. krvesmilstvo nebo obecně prvotní hřích. Tím, že se postižený nemohl účastnit materiálního zajištění kolektivu, stával se sociálně izolovaným. Oslepnutí se rovnalo smrti.

V křesťanství je tělesnému postižení přisuzován opačný význam: je to znak probouzející milosrdenství. Objevuje-li křesťanství ve slepci božího člověka, neguje tak dosavadní jednoznačnou vazbu světla a slunce. Slepectví je pak spojováno s mimořádnými schopnostmi: věštestvím, moudrostí, intuicí a vlohami uměleckými. Slepý žebrák vybízí ostatní k účasti na svém osudu a připomíná kříž jako životní úděl. Ve folkloru Slovanů jsou však zastoupeny i etiologické legendy, traktující nemoc jako projev ďábla, resp. ztráty víry v božskou sílu. Obraz tělesných neduhů a anomálií, zprostředkovaný folklorní tradicí, přispívá k porozumění celému společenství.

Ačkoli jazyk není prvořadým tématem sborníku a pojem gramatika je vztahován spíše k významové složce mýtu (podle vlastní úvahy dosadíme termín makrokompozice nebo Hausenblasův a Místríkův termín architektonika), rádi o něm referujeme; věříme, že i lingvisté v něm naleznou mnoho zajímavých podnětů tematických i metodologických.

Miloslav Vondráček

Еселевич, И. Э. — Марков, В. М.: История редуцированных гласных в русском языке. Учебное пособие по исторической фонетике русского языка. Изд. 2-ое, исправленное и дополненное. Ижевск, Изд-во Удмуртского университета, 1998, 77 стр. (ISBN 5-7029-011-1).

Одним из основных явлений в истории др.-русс. яз., перестроившим его звуковую систему и приблизившим ее к современному состоянию, было падение редуцированных гласных. Это процесс — свойствен всем славянам, но в разных славянских языках он шел не одновременно и привел к различным результатам. Поэтому после падения редуцированных славянские языки дальше разошлись друг с другом. В др.-русс. яз. этот процесс проходил приблизительно во второй половине XII в. В памятниках именно этого времени наблюдается много случаев написания на месте т. наз. сильных еров гласных полного образования *o* или *e* и пропуска редуцированных в слабом положении. Некоторые факты памятников др.-русс. письменности свидетельствуют о том, что утрата т. наз. слабых еров началась немного раньше.